

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР ПРИ БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЖЕВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. Т. КАЛАШНИКОВА
НАУЧНОЕ СООБЩЕСТВО “ПИСЬМЕННОЕ НАСЛЕДИЕ”
DIGITAL MEDIEVALIST SCHOLARLY COMMUNITY
ФОНДАЦИЯ „УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ“

**Писменото наследство
и информационните технологии**

El’Manuscript–2014

Материали от V международна научна конференция
Варна, 15–20 септември 2014 г.

София · Ижевск
2014

Сборникът е издаден с финансовата подкрепа на Министерството на образованието и науката на Република България по процедура за подкрепа на международни научни форуми.

Отговорни редактори: проф. дфн В. А. Баранов
 доц. д-р В. Желязкова
 д-р А. М. Лаврентъев

Редактори: Нели Ганчева, Веселка Желязкова (български текст)
 О. В. Зуга, В. А. Баранов (руски текст)
 Кевин Хокинс (Kevin Hawkins) (английски текст)

Писменото наследство и информационните технологии [Текст] : материали от V международна науч. конф. (Варна, 15–20 септември 2014 г.) / отг. ред. В. А. Баранов, В. Желязкова, А. М. Лаврентъев. — София ; Ижевск, 2014. — 448 с.

Сборникът съдържа материали от конференция, посветена на разработването и създаването на съвременни средства за съхраняване, описване, обработка, анализ и публикуване на ръкописни и старопечатни книжовни паметници и исторически извори, а също и на въпросите за подготвянето на електронни ресурси в областта на хуманитаристиката и тяхното използване в научните изследвания и преподаването.

© Кирило-Методиевски научен център — БАН, 2014
© Ижевский государственный технический университет
им. М. Т. Калашникова, 2014
© Авторски колектив, 2014
© Лилия Тошкова — графичен дизайн на корицата, 2014

ISBN 978–954–9787–25–2

Павликянската книжнина от XVIII в. — пример за книжовен език на народна основа

Магдалена Абаджиева

Павликянска книжнина, народен език, Петър Ковачев

Paulician Literature from the 18th Century: An Example of a Literary Language with a Vernacular Base

Magdalena Abadzhieva

Despite the many extant documents, Bulgarian written literature from before the Renaissance is still not thoroughly studied. Paulician literature from the end of the 18th century is a valuable source for Bulgarian historical grammar and dialectology. Such literature strives for intelligibility and accessibility, but studies from this period so far mainly use Damaskian literature. The purpose of my study is to shine light on Paulician literature and to prove that it is an example of a literary language with a vernacular base.

Въпреки богатата литература, посветена на българските дамаскини и на Паисиевата „История славянобългарска“, писменият български език от епохата на нашето Предвъзраждане все още не е напълно проучен. Ценен извор за историческата ни граматика и диалектология представляват образците на т. нар. „павликянска книжнина“ от края на XVIII в. Нейни основоположници са Павел Гайдаджийски Дуванлията и Петър Ковачев Царски — католически свещеници от павликянски произход, създали редица произведения на народен език. За творбите на първия знаем от известната студия на Любомир Милетич „Нашите павликяни“ и за момента тя остава единственият извор, тъй като нямаме достигнал до нас ръкопис [Милетич 1903: 231]. От Петър Ковачев Царски в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ се пазят три сборника: № 778, № 779 и № 7–979.

Както неведнъж е установявано в науката, характерът на новобългарския книжовен език се оформя през втората четвърт на XIX в. и в борбата между отделните филологически школи — новобългарска, черковнославянска и славянобългарска, надделява първата, която поставя като основа говоримия, народен език. Това няма как да бъде факт, ако е липсвала книжовната традиция от епохата на Предвъзраждането, почиваща върху принципа за разбираемост и достъпност, но в досегашните изследвания като такъв образец се сочи предимно дамаскинарската литература. Целта на моята работа е да „изведа на светло“ павликянската книжнина от края на XVIII в. и да докажа, че тя също е пример за книжовен език на народна основа (терминът е на Е. Дьомина).

Материалът, който представям, е от ръкопис № 778 (по-нататък „ръкописа“ или „сборника“) на Петър Ковачев Царски, писан през 1773 г., но, разбира се, тук няма да мога да изчерпя всички проблеми. Ще загатна за по-важните особености, които се надявам да предизвикат интерес и да мотивират по-нататъшно и по-задълбочено проучване.

1. Фонетика и правопис

Петър Ковачев Царски пише своя сборник с латински букви, което е пряко свързано с принадлежността му към римокатолическата църква. Това обаче не е пречка за установяването на някои фонетични особености.

1.1 Новобългарският характер на езика проличава в застъпника на старобългарската голяма носовка, която в сборника се предава с „a“, а не с черковнославянското „y“, напр.: *da ne porimnuasc na ciuscda maka, i stoka; smislenie od maka Issukrastova; i tokoja pobarai sas tvojata prisveta raka; Sin Boxi Issukras fanaja za rakata, i rece; amase smilovasce bile' mlogo patti od poganete; i po' pattet ghi popita; deto sctat da badat na nebe; emi scteha da badat blagati* (к.м.).

Като изключение от последователно прокараното правописно правило „мъдър“ и „мъдри“ се срещат като „mudar“, „mudri“, но тук според мен не наблюдаваме черковнославянизъм, а по-скоро характерната особеност на западните български у-говори.

1.2 При съчетанията *ър, ъл/ръ, ль* също не личи черковнославянско правописно влияние. В сборника намираме *martav, martavezat, parvi, prast, balgarski, kras, darvo*. Интересен пример за вокализация на старата ерова гласна е думата *krev* (в стб. кръвь), която се изпизва последователно с *e*, но и тук не можем да говорим за черковнославянско влияние (срв. черковносл. кровь).

2. Морфологични и лексикални особености

2.1. В областта на морфологията народната основа проличава в аналитичността на езика, в липсата на инфинитивни глаголни форми. Освен това личните местоимения за 3 л. ед. ч. са *той* и *тя*, а не *он* и *она*. Редовна е употребата на членуваните форми при имената: *koisise dostojal da zaradvasc svetat; ako ne sas occi od teloto, barem sas occi od verata; teise vikasce stapanat na Sveta Elisabetta; daimse makni tei grehat* и др.

2.2. Съюзните думи и наречия с народен произход са редовно срещани в ръкописа на Петър Ковачев. Ето някои примери от текста:

Демо (deto): i sas mlogo salzi, detomu teceha od occite od rados; i tova scetesce da bade jedin ostar nox, deto scetesce da mine' sarzeto na Blaxena D: M:.

Що (scto): Issukras oscte' na parviet ces sctose' zace'; scto rece тази дума, osahat muse otvorihа uscite.

Зере (zere): da uidissa na koitogo zapitovasce, zere' povice na tezi zapovedi prigrescevat mladite; Moxe' i dase rece, ci placa zarad grehovitite, zere Lazar besce като jedna prilka od grehovitite.

Санки (sanki): pissanoe' na Sveta Kniga dane ispitovasc Gospodina Boga tvoja: sanki nedeisi ti trassi zloto; ci toi besce Messiat, sanki onzi, deto sickiet svet cekasce da dode; da moxiat sanki da namerat na gotovo sicko.

Чунки (ciunki): ama ciunki nemasce habar nicakav od тази работа; ama ciunki as ni vida dai takav ni davami римската закон dago sada.

2.3. Въпросителното местоимение „кой“ (кои) служи и като относително местоимение, тази черта е изключително характерна за народните говори: *zatova'* Imasce na Cafarnao jedin luzbascia, koi makar da besce poganin besce jako dobar; koi napusnovasce xenatasi, i zemesce druga, toi tvarde grescesce; i koi moxe' da stori onova', moxe da stori i tova'.

2.4. В сборника се срещат имена на лица, образувани с характерния за народните говори суфикс *-лия*: *cilek mertebelia, borclia, kareslia* и др.

Народната основа на книжовния език на Петър Ковачев Царски изпъква изключително в областта на лексиката. Богато представена е групата на турцизмите. В своя статия [Абаджиева 2013: 270] съм посочила една съвсем малка част турски заемки, а тук ще направя кратко допълнение към този списък: *sahat* (сахат, от тур. = време, час), *seber* (себер, от тур. = причина); *kabil* (кабил, от тур. = възможно); *adet* (адет, от тур. = навик, обичай); *kavga* (кавга, от тур. = караница); *karasciak* (карашиак, от тур. = смесен, размесен); *zahmet* (захмет, от тур. = усилие, труд, старание); *ghercek* (герчек, от тур. = наистина); *düzen* (дюзен, от тур. = ред)¹; *halk* (халк, от тур. = народ); *türlie* (тюрлие, от тур. *türlü* = различен); *kurtulissal* (куртулисал, от тур. *kurtuluş*, освобождаване) и мн. др. Народната лексика извира от сборника на Петър Ковачев, а почти всяко изречение е неин носител. Подлежат на допълнително проучване лексикалните единици, които биха доказали принадлежност към определена говорна област, тъй като се смята, че сборниците на пловдивските павликяни са писани на местно наречие [Милетич 1903: 228]. Тук ще посоча думата „*zehire*“ (зехире), която се среща в Родопите и означава „тревен фураж“, а в сборника е употребена в по-общ смисъл на „храна“: *kak scte' da bade kabil, dase nameri na takova pusto mesto zehire za tolkos hora?* Изследванията върху народната лексика ще дадат повече информация и за някои позабравени лексикални значения, които са били живи в говоримия език, както е например случаят със „*slagane*“ (слагане), използвано вместо *почитане*: *da vidi tolcos golemo slagane od Issukrasta, da kleci sanki pred negovatsi duscmanin damu mii krakata* и др. На много места проличават старанието и стремежът текстът да бъде по-разбираем и достъпен. Не са единици случаите, в които книжовни думи

¹ В някои турцизми са употребени букви от турската азбука. Срещат се *ü* и *ö* (напр. *örnek, öulesе* и др.). По времето, когато Петър Царски пише този сборник обаче, в пределите на Османската империя се използва още арабицата. Нейната замяна с латиница става в началото на XX век и е дело на Кемал Ататюрк. Фактът, че Петър Ковачев изписва думите така, както те се срещат в съвременния турския език, е факт, който говори за добрата филологическа подготовка на книжовника. Тази правописна особеност се среща и в някои думи от старобългарски произход, като напр. *zaključeno* (от стб. *ключь*).

се обясняват с диалектизми и турцизми, както може да се види от следните примери: *i turnaghi u zemelskiet Rai, sanki u jednà hubava bahcia; koi scetesce dae gospodar, i Saibia od sickiet svet; tova rezane, illi sünet besce jedin derman; zatova' namisli dago ispita, sanki dase cialascitissa dago uvali u greh; akose ne priblixeme do nego, sanki akomu ne uidissame, ama akose priblixeme, sanki akomu uidissame.*

Павликянската книжнина от края на XVIII век се класифицира като отделен дял на католическата ни литература [Динеков 1977: 14]². За разлика от католическите книжовници, творили през XVII в. (Петър Богдан Бакшич, Филип Станиславов и др.), пловдивските павликяни пишат не на илирийски, а на чисто народен език, който е близък до този на дамаскините от съответния период. Реабилитацията на интереса към павликянската книжнина е важна за историята на българския език и нейното развитие като наука. Ръкописите на Петър Ковачев са безценен извор и пример за книжовен език на народна основа, който тепърва трябва да бъде добре изследван.

Литература

- Абаджиева 2013 — *Абаджиева, М.* Езикът на павликянската книжнина от XVIII век // Български език, приложение, LX, 2013, с. 262–273.
- Динеков 1977 — *Динеков, П.* Българската литература през XVII в. // Литературна история, 1977, № 1, с. 5–15.
- Милетич 1903 — *Милетич, Л.* Нашите павликяни // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 19, 1903, с. 1–369.

² Срв. у Петканова, Д.: „...един трети момент представлява книжнината на католиците павликяни в България през XVIII в.“ (Старобългарска литература IX–XVIII в. С., 1992, с. 549); Станчев, Кр.: „Последното явление, на което трябва да се спрем тук, ни отвежда вече към XVIII в. По времето, когато се ражда новобългарската историография и се поставя началото на духовното възраждане в широките мащаби на цялата българска народност, развитието на католическата литература у нас е във втория си етап, обхващащ преди всичко книжнината на католиците от Пловдивско, самоназоваващи се „павликяни“ (Литературата на българите-католици през XVII–XVIII в. и преходът от Средновековие към гурна мисъл, XXV, 1981, № 3, с. 9).